

dc\_159\_11

DOKTORI MŰ TÉZISEI

HERKE CSONGOR

SÚLYOSÍTÁSI TILALOM A  
BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

PÉCS, 2010

## 1. A kitűzött tudományos feladat, a kutatási téma rövid összefoglalása

A *reformatio in peius* megjelölés egy, az eljárásjoggal összekapcsolt római jogi tényállásban jelent meg először. Ez a tézis az L 1 pr. Cod. de appellationibus et relationibus, 49, 1 digesza helyre utal, amely a következőt mondja: „Appellandi usus quam sit frequens quamque necessarius, nemo est qui nesciat, quippe cum iniquitatem iudicantium vel imperitiam recorrigat: licet nonnumquam bene latas sententias in peius reformat, neque enim utique melius pronuntiat qui novissimus sententiam laturus est.”.

A kifejezés a büntető eljárásjogban a 18. században még ismeretlen volt (KLEINSCHROD). A 19. század kezdetén tűnt fel először GÖNNER-nél, aki azon a véleményen volt, hogy ne legyen követelhető az ítéletnek rendes perorvoslaton keresztül a terhelt hátrányára való megváltoztatása (*reformatio in peius*).

Ez a két forrás eredménytelen vitákhoz vezetett a fogalom eredetét illetően. A digesza helyen megfogalmazott „in peius reformare” alatt azt a szatirikus megjegyzést értették, hogy a bírók, akik a jogorvoslatról döntenek, nem feltétlenül a legjobb bírók (LAUCKNER). Arra utaló kijelentést az idézett hely nem tartalmaz, hogy egyáltalán a bírók jogosultak-e a fellebbezési eljárásban arra, hogy megváltoztassák az alsóbbfokú bíróságok ítéleteit, és ha igen, milyen mértékben és milyen irányban (SCHULTZENSTEIN). A fogalom eredetéről tartott vita ezért csak a fogalom túlértékelődésére világít rá. LINDE már a XIX. században kifogásolta azt, hogy a fogalomhoz nem kapcsolódik sem elvi, sem gyakorlati következmény, csak a jogintézmény neve bír nagy jelentőséggel az eljárásjog számára. KAPSA szerint a túlértékelés hatásai manapság is megállapíthatók a *reformatio in peius* intézményének a megértésében. LIEB szerint minden jogintézménynek egységes dogmatikai alapot kell biztosítani, amellyel sablonosan minden olyan problémás esetet meg lehet oldani, amelyekre a törvény nem tartalmaz kifejezett rendelkezést, és ez ugyanúgy igaz a *reformatio in peius*-ra (annak tilalmára) is. Gyakran emlegetett ilyen elméleti alap a rendelkezési jog és a jogorvoslat természete. Az indítványokhoz való kapcsolódásból (diszpozíciós elv) is következtethetünk a *reformatio in peius*-ra, és megindokolhatjuk vele a fellebbezési eljárásban való alkalmazását, megfelelő meghatározás hiányában pedig a *reformatio in peius*-t mindössze megengedhetőnek tarthatjuk (FREITAG).

Jogilag egyszerűnek tűnik a perorvoslat természetével megmagyarázni a *reformatio in peius* tilalmát. Ha a súlyosítási tilalom a perorvoslat természetéhez tartozik, akkor azokban az esetekben is érvényesülnie kell, amelyeket nem szabályoz a törvényhozó. Ha ez az érvelés helyes lenne, akkor SCHULTZENSTEIN szerint nem lehetne kivétel a *reformatio in peius* tilalma alól.

A fogalom meghatározásához felhasznált legtöbb dogmatikai alap az eljárásjogra irányul, vagy a perorvoslat természetére való utalással nagyon általánosnak bizonyul. Ebből adódik KAPSA szerint a *reformatio in peius* tilalmával kapcsolatos minden (büntető, polgári, közigazgatási) eljárásjogban megjelenő nehézség. A fellebbezési eljárás ezen nézet szerint nem aliud kapcsolatban áll az alapeljárással, hanem látszólag a végül döntő szerv intézményi biztonságán keresztül különbözik attól.

A *reformatio in peius* megjelölés nem normatív, hanem deskriptív fogalom, amelynek terjedelmét különbözően határozzák meg. Tág értelemben megfogalmazva azt értjük e fogalom alatt, hogy ezzel az állami szervek azon jogosultságát írják körül, hogy egy döntést a címzett hátrányára változtasson meg (KOPP). Az eljárásjogban *reformatio in peius*-ról abban

az esetben beszélnek, ha egy magasabb fokú szerv hoz a terhelt számára hátrányosabb döntést, miközben tőle egy kedvezőbb döntés meghozatalát várják (SARTORIUS). Az idők folyamán ennek a tartalmi meghatározásnak mindig újabb és újabb korlátozásait tartották szükségesnek. Ezeket a különböző véleményeket összefoglalták, és a reformatio in peiust (a tilalom szemszögéből) úgy definiálták, mint minden egyes, az új ítélőbíróság által foganatosított, hivatalból bekövetkezett és a főkérdést érintő döntés megváltoztatása annak hátrányára, akinek javára a jogorvoslatot benyújtották (RICCI). A mellékkérdésekről hozott döntések, különösen a költségekre vonatkozó rendelkezés hátrányos megváltoztatását már ezen szerzők szerint sem érintette a reformatio in peius problémája. A súlyosítási tilalom tehát csak a főkérdésre koncentrált. Azt azonban KAPSA sem tartotta szükségesnek, hogy a reformatio in peius megengedhetőségével kapcsolatos definícióba a főkérdést mint fogalmi elemet felvegyék. Szerinte is csak azt kell vizsgálni, hogy a létező állami hatósági aktust mennyiben szabad a terhelt szemszögéből hátrányosan megváltoztatni, és erre ki jogosult.

A fellebbezési eljárásban a fogalom felülértékelésének lehetősége miatt nem veszélytelen a reformatio in peius fogalmát használni. HESS szerint könnyen ráveszi ugyanis az ember magát arra, hogy az eljárásjog tartalmi meghatározását átvegye, és analóg módon egy megoldást keressen az eljárásjoghoz, noha először azt kellene megvizsgálni, hogy a reformatio in peius jogilag hova tartozik a fellebbezési eljárásban.

Amint az itt kifejtettekből is látszik, a súlyosítási tilalomnak a magyar jogi szaknyelvben két fogalma alakult ki: az egyik súlyosítási tilalomként, a másik a reformatio in peius tilalmaként jelöli meg a jogintézményt. Ez főként német hatásnak köszönhető, hiszen a német jogi szaknyelv is ezt a két fogalmat használja (Das Verschlechterungsverbot; Das Verbot der reformatio in peius). Az angol jogi szaknyelv elsősorban a latin nyelvből származó kifejezést használja (Prohibition of the reformatio in peius, Ban of the reformatio in peius), és ez jellemző a többi országban használatos kifejezésre is (az olaszban pedig értelemszerűen a latin eredetű kifejezés fordul elő: Il divieto della reformatio in peius).

A kutatás során az alábbi felvetésekre, kérdésekre kerestük a választ:

- Milyen érvek szólnak a súlyosítási tilalom jogintézménye mellett, illetőleg az ellen?
- Hogyan osztályozhatjuk a súlyosítási tilalmat?
- Milyen következtetések vonhatók le a jogintézmény egyetemes és hazai történetéből?
- Milyen alapvető elméleti problémák vetődtek fel a hazai és a külföldi szakirodalomban?
- Levonhatók-e a magyar szabályozás részére is megfontolandó következtetések más országok törvényi rendelkezéseiből?
- A súlyosítási tilalom a terhelt magánérdeke, avagy közérdeket szolgál?
- Mi minősül a terhelt terhére bejelentett fellebbezésnek?
- Milyen változtatást tilt a súlyosítási tilalom, mi minősül a terhelt szempontjából „hátrányos” rendelkezésnek?
- Mennyiben mérhetők össze, és mennyiben helyettesíthetők a mellékbüntetések illetőleg az intézkedések egymással, amennyiben beállt a súlyosítási tilalom?
- Mi határozza meg az egyes szankciók súlyossági fokozatát?
- Érvényesüljön-e a súlyosítási tilalom a legsúlyosabb eljárási szabálysértések miatt megismételt eljárásban?
- Hogyan értelmezzük az „új bizonyíték” fogalmát a megismételt eljárásban?
- Vannak-e sajátos problémák a harmadfokú eljárásban, a rendkívüli perorvoslatok során és a külön eljárásokban?
- Felmerülhet-e a nyomozás során a súlyosítási tilalom kérdésköre?
- Mérlegeléses jogkörbe vonható-e a súlyosítási tilalommal kapcsolatos döntés?

## dc\_159\_11

- Milyen alapvető vonatkozásai vannak a súlyosítási tilalomnak?
- Milyen kapcsolatban áll a súlyosítási tilalommal a legalitás és az opportunitás elve?
- Milyen bírói gyakorlat alakult ki a súlyosítási tilalom tekintetében?
- Milyen összefüggés áll fenn a büntetéskiszabás általános elvei és a súlyosítási tilalom között?
- Vannak-e a súlyosítási tilalommal kapcsolatos sajátos kriminálpolitikai megfontolások?

## 2. Az elvégzett vizsgálatok és a feldolgozás módszerei, az értekezés felépítése

### 2.1. A kutatás módszere és a források

A kutatás során a súlyosítási tilalom *történeti gyökereiből* indultunk ki. Ezt főként a számos idegen nyelvű szakirodalom feldolgozása alapján tettük meg. Ennek során elvégeztük az egyetemes történeti áttekintést az intézmény római jogi alapjaitól kezdve a középkoron át egészen a mai modern államok szabályozási alapját képező újkori kódexekig.

Emellett részletesen megvizsgáltuk a magyar jogi rendelkezéseket is. Hazánkban az első büntető eljárásjogi kódex, az 1896-os Bp. (1896. évi XXXIII. törvénycikk) már bevezette a súlyosítási tilalmat, amely egészen 1949-ig élt. Az 1949. évi XI. törvény aztán eltörölte a jogintézményt, mivel a perorvoslat fő célja az indokolás szerint ekkor az anyagi igazság érvényesítése, és nem a vádlott helyzetének biztosítása volt (CSÉKA: „az anyagi igazság mindenek fölött állt”). Ezt a rendszert illetve kritikával KIRÁLY, amikor azt mondta, hogy a súlyosítást megengedő fellebbezési rendszer mellett igen nagy veszélyt jelentett, hogy kizárólag védői fellebbezésre születhetett súlyosabb ítélet. Az 1951-es Bp. (1951. évi III. törvény) sem beszélt súlyosítási tilalomról, azaz megadta a *reformatio in peius* (korlátlan) jogát, de a rendkívüli perorvoslatoknál már ismét megjelentek a jogintézmény csírái. Ezen a helyzeten változtatott az 1954-es Bpn. (1954. évi V. törvény), amely kasszációs-revíziós rendszer bevezetésén keresztül relatív súlyosítási tilalmat vezetett be azzal, hogy a terhelt terhére bejelentett fellebbezés esetén is csak a megismételt eljárásban lehetett súlyosítani. CSÉKA és NAGY L. szerint ez inkább abszolút súlyosítási tilalom volt, kizárólagos kasszációs jogkörrel kombinálva. Mivel ez a rendszer akadályozta az eljárás gyors lefolytatását, az 1958-as Bpn. (1958. évi 16. sz. törvényerejű rendelet) lehetővé tette, hogy a terhelt terhére bejelentett fellebbezés esetén már maga a másodfokú bíróság a terhelt terhére változtathasson az elsőfokú ítéleten. CSÉKA ezt nevezi feltételhez kötött szabályozásnak, s immáron ténylegesen relatív, kasszációs kötelezettség nélküli súlyosítási tilalomnak. A későbbi eljárási kódexek, az 1962-es Be. (1962. évi 8. sz. törvényerejű rendelet) és az 1973-as Be. (1973. évi I. törvény) alapjaiban ezt a rendszert vették át azzal, hogy a súlyosítási tilalom részletrendelkezéseit mind ezek a kódexek, mind a módosításaik folyamatosan csiszolták. Mégsem mondható el, hogy ilyen történelmi fejlődést követően a hatályos Be. (1998. évi XIX. törvény) súlyosítási tilalomra vonatkozó rendelkezéseit maradéktalanul helytállónak lehetne tekinteni.

A történeti áttekintés mellett fontos szerepet játszott a kutatómunkában a *nemzetközi kitekintés*. Ennek során a hazánkra igen nagy befolyással bíró német és osztrák szabályozás mellett a mű többek között az olasz, a francia, a spanyol, de a norvég, orosz, moldáv, szlovák, bosnyák, montenegrói stb. törvények részletes ismertetését és jog-összehasonlító aspektusból való elemzését is tartalmazza, de több helyütt kitértünk az angolszász szabályozási hiátusra is. A megvizsgált külföldi joganyag egyértelműen alátámasztotta azt a kezdeti problémafelvetést, miszerint a magyar jogi szabályozás sok tekintetben elmarad az európai standardtól. Ezt támasztják alá a vizsgált *nemzetközi egyezmények* és ajánlások is. A műben igyekeztünk ezeknek a magyar jogalkotásra és jogalkalmazásra irányadónak tekinthető részeit feldolgozni.

A monográfia több mint kettőszázötven *idegen nyelvű forrás* mellett közel 200 *magyar nyelvű könyvet és tanulmányt* dolgoz fel. Az idegen nyelvű szakirodalom többsége német nyelvterületről származik, de az alapkérdésekben sor került az angolszász alapművek áttekintésére is. A szakirodalom feldolgozása elsősorban az monográfia struktúráját követi. Az elméleti fejtegetések háttérét ez a szakirodalmi bázis jelenti.

A súlyosítási tilalom problematikája számtalan fontos kérdést vet fel. Ugyanakkor a magyar szakirodalomban igen kevesen foglalkoztak a témakörrel. A XX. században mindössze kilenc tanulmány jelent meg hazánkban, amely kifejezetten a súlyosítási tilalom kérdéskörét boncolgatta, s ezek között nem találunk egyet sem a rendszerváltást követően (BARBARICS 1968., CSÉKA 1984., JESZENSZKY 1956., MOLNÁR I. 1980., MOLNÁR L. 1956. NEMÉNYI 1956., RADÓ 1956., TÓTH É. 1987., WIENER 1980.). Ugyanilyen mostohán kezelik a jogintézményt az egyetemi tankönyvek és jegyzetek is, mindössze pár oldalt szentelve a témakörnek.

Más a helyzet a külföldi, elsősorban a német szakirodalomban. Ott nemcsak szakcikkek sokasága érinti a súlyosítási tilalom egyes kérdéseit, hanem számos monográfia is megjelent általában a *reformatio in peius* tilalmáról, illetőleg annak egyes részkérdéseiről (pl. az intézkedésekkel összefüggésben).

Éppen ezért úgy láttuk, hogy feltétlenül szükséges ennek a Magyarországon még nem kellően feldolgozott jogintézménynek az alapos elemzése. Ennek során számos határterületet kellett érintenünk (büntető anyagi jog, kriminológia, kriminalisztika, büntetés-végrehajtási jog, kriminálpolitika). Ugyanakkor elsősorban büntető eljárásjogi szempontból elemeztük a súlyosítási tilalmat. Néhol nehézséget okozott megtalálni azt a mélységet, amennyire szükségesnek találtuk behatolni az egyéb bűnügyi tudományok területére, ilyenkor elsősorban azt vettük figyelembe, hogy mi az, ami az eljárásjogi kérdések elemzéséhez elengedhetetlenül szükséges, és mi az, amire csak utalni kell.

Az elméleti problémák mellett a monográfia céljaul tűzte ki a gyakorlati kérdések felvetését és megválaszolását is. Ehhez elengedhetetlenül szükséges volt a *Legfelsőbb Bíróság eseti döntéseinek* áttekintése, illetőleg a büntető kollégiumi állásfoglalások elemzése, valamint számtalan *egyedi eset* feldolgozása. Szintén a gyakorlati elemzést segítette elő a *bűnügyi statisztikák* vizsgálata, amelynek során az adatok áttekintése után próbáltunk a súlyosítási tilalom gyakorlati problémáira vonatkozó következtetéseket levonni.

## 2.2. A monográfia felépítése

A mű felépítése a hazai monográfiákhoz képest sajátosnak tekinthető, hiszen a fogalmi-történeti áttekintés után a hatályos jogi szabályozás bemutatását követően tér rá az egyes elméleti problémák taglalására. Igyekeztünk megtartani a helyes arányt a súlyosítási tilalommal összefüggő részproblémák elemzésekor (pl. legalitás elve), és ezeket a kérdéseket olyan mélységben elemezni, amennyire a súlyosítási tilalom szempontjából elengedhetetlenül szükséges.

A monográfia hat érdemi fejezetből áll: a hazai és nemzetközi történeti áttekintést (is) tartalmazó bevezetést követően

- a hatályos szabályozással foglalkozó fejezet vizsgálja az egyes eljárási szakokban érvényesülő súlyosítási tilalom problematikáját;
- a gyakorlati kérdéseket feszegető fejezet elsősorban a Legfelsőbb Bíróság eseti döntéseinek tükrében elemzi a súlyosítási tilalom fő kérdéseit;

- ezt követi a súlyosítási tilalmat és a jogállami büntetőeljárást összevető (elsősorban elméleti kérdésekre fókuszáló) IV. Fejezet;
- a következő rész a legalitás és az opportunitás viszonyában vizsgálja a súlyosítási tilalom fő kérdéseit;
- a VI. Fejezet a súlyosítási tilalomnak a büntetéskiszabással összefüggő problematikáját elemzi;
- végül az utolsó (érdemi) fejezet célja a súlyosítási tilalommal kapcsolatos kriminálpolitikai megfontolások áttekintése.

Ezt követően az Összegzésben találjuk a végkövetkeztetéseket.

### 3. Problémafelvetések és a tudományos eredmények összefoglalása

A monográfia alapvető célja az volt, hogy megvizsgálja, milyen elméleti és gyakorlati problémák merülnek fel a súlyosítási tilalommal összefüggésben, és azokat milyen módon lehetne megoldani. A mű számos javaslatot tartalmaz, ezek egy részét a Be-be kellene beilleszteni, más részüket egyéb, alacsonyabb szintű jogszabályban kellene rendezni.

A súlyosítási tilalom szabályozása melletti legáltalánosabb érvként mindig is azt hozták fel, hogy meg kell akadályozni, hogy a védelem attól való félelmében ne merjen fellebbezni az általa sérelmesnek tartott elsőfokú ítélet ellen, hogy a kizárólag a terhelt javára benyújtott fellebbezés után a másodfokú bíróság az elsőfokú ítéletet a terhelt terhére is megváltoztathatná, noha a védelmi fellebbezés hiányában az ügy el sem jutott volna másodfokra, és a korábbi (enyhébb) ítélet jogerőre emelkedett volna (ld. MOLNÁR L.: „a félelemmentes fellebbezés elve”).

Ugyanakkor reformatio in peius tilalmával szemben MOLNÁR I. számos ellenérvet is felsorakoztatott; ilyenek különösen

- a vádeltv túlhajtása;
- a törvényesség megsértése;
- az anyagi igazság megsértése;
- az eljárás költségessége;
- az eljárás bürokratizálódása;
- a kasszációs végzésben levő iránymutatásnak a bírói függetlenséget sértő jellege;
- a túlzott liberalizmus megnyilvánulása (FINKEY);
- az alaptalan fellebbezéseket gerjesztő hatása;
- az eljárás formalizmusának növekedése stb.

DELITALIA az ellenérvek hatására a súlyosítási tilalom jogi alapjainak elemzése és a történeti áttekintés után kifejezetten arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy a súlyosítási tilalmat a modern büntetőeljárásban el kell vetni.

Ezen ellenérvek ellenére a legtöbb (kontinentális jogrendszerű) országban ismert és a mai napig is (kisebb-nagyobb eltérésekkel) elfogadott a súlyosítási tilalom.

A súlyosítási tilalom gyökereit ANGYAL a XVIII. századig vezette vissza és szerinte azt a kontinentális országok az angol jogból vették át (noha Nagy-Britanniában ma már nem érvényesül). A tilalomnak két fő fajtája alakult ki: az abszolút és a relatív súlyosítási tilalom (emellett harmadik eset, amikor nem érvényesül súlyosítási tilalom). Abszolút súlyosítási tilalomnál a másodfokú bíróság (még ha dönthet is másodfokon érdemben) az elsőfokú ítéletet a vádlott terhére semmilyen körülmények között sem változtathatja meg. Azaz, ha a felülbírálati bíróság azt látja, hogy az elsőfokú bíróság ítélete túl enyhe, akkor még a terhelt terhére bejelentett fellebbezés esetén sem változtathatja meg az elsőfokú ítéletet. Relatív súlyosítási tilalom esetén viszont van lehetőség akár másodfokon is a terhelt terhére való változtatásra, ha a vádlott terhére az elsőfokú ítélet ellen fellebbezést jelentettek be. Az abszolút súlyosítási tilalom tehát a kasszátorius, a relatív súlyosítási tilalom a reformatórius, míg a súlyosítási tilalom nélküli szabályozás a vegyes fellebbviteli rendszer jellemzője (MOLNÁR I.). FARKAS azonos tartalommal teljes, relatív illetőleg nem érvényesülő súlyosítási tilalmak elnevezést használ.



A klasszikus felosztás (abszolút/relatív súlyosítási tilalom) mellett különbséget tehetünk teljes vagy részleges, valamint kogens vagy excepcionális súlyosítási tilalom között is. Teljes súlyosítási tilalomról akkor beszélünk, ha a törvény minden, a terhelt számára hátrányos rendelkezés meghozatalát tiltja. Ha viszont csak részleges súlyosítási tilalom érvényesül, akkor az adott büntető eljárásjogi szabályozás konkrétan meghatározza azon rendelkezések körét, amelyeket a tilalom érint. Előbbi érvényesül pl. a rendkívüli perorvoslatok során, míg utóbbi a másodfokú eljárásban, hiszen ott csak három alapvető módosítás tiltott (felmentett vádlott bűnösségének megállapítása, eljárás megszüntetést követően a vádlott bűnösségének megállapítása, a szankciók bizonyos súlyosítása), de másodfokon számos, egyébként a terhelt számára hátrányos rendelkezés hozható akkor is, ha egyébként beállt a súlyosítási tilalom (pl. súlyosabb büntetés-végrehajtási fokozat állapítható meg; az előzetes bírósági mentesítés megvonható stb.).

Végül kogens a reformatio in peius tilalmának a szabályozása akkor, ha a tilalom beállta esetén az alól nincs kivétel, míg excepcionális súlyosítási tilalom esetén a törvény kivételt enged a súlyosítási tilalom főszabálya alól. E tekintetben tehát a másodfokú eljárásban kogens súlyosítási tilalom érvényesül, míg pl. a megismételt eljárásban excepcionális a súlyosítási tilalom, hiszen a törvény számos kivételt határoz meg a főszabály alól (háromszoros nívum, legsúlyosabb eljárási szabálysértések stb.).

### 3.1. A súlyosítási tilalom a magyar jogban

A hatályos büntetőeljárás jogban a súlyosítási tilalom megtalálható a másodfokú eljárásban, a harmadfokú eljárásban, a megismételt eljárásban, a rendkívüli perorvoslatok során, sőt egyes különeljárásokban is. A büntetőeljáráson kívül a reformatio in peius tilalmáról beszélhetünk a szabálysértési jogban is. A szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény 92. § (4) bekezdése szerint a bíróság az eljárás alá vont személy terhére a szabálysértési hatóság határozatában megállapított rendelkezéseknél hátrányosabb rendelkezést csak akkor hozhat, ha a tárgyaláson új bizonyíték merül fel, és ennek alapján a bíróság olyan új tényt állapít meg, amelynek folytán súlyosabb minősítést kell alkalmazni, vagy jelentős mértékben súlyosabb büntetést kell kiszabni. Ahogyan KENGYEL is említi, a polgári eljárásjogban is a ne ultra petitem elve érvényesül. Az 1952. évi III. törvény (Pp.) 253. § (3) bekezdésének első mondata szerint a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét csak a fellebbezési (csatlakozó fellebbezési) kérelem és a fellebbezési ellenkérelem korlátai között (247. §) változtathatja meg, e korlátok között azonban a perben érvényesített jog, illetőleg az azzal szemben felhozott védekezés alapjául szolgáló olyan kérdésekben is határozhat, amelyekben az elsőfokú bíróság nem tárgyalt, illetőleg nem határozott.

A súlyosítási tilalom a büntetőeljárásban a fellebbezés és a rendkívüli perorvoslatok során a vádlott javát szolgálja (ún. favor defensionis eset), függetlenül attól, hogy ki a jogorvoslat benyújtója. Ez lehet a vádlott saját maga, de akár az ügyész is, aki a Be. 324. § (2) bekezdése alapján a vádlott javára is nyújthat be fellebbezést, és ugyanígy nemcsak a vádlott terhére, hanem annak javára is élhet rendkívüli perorvoslatokkal (Be. 409. §; 417. §; 431. §; 440. §). Emellett a védőnek is teljes körű fellebbezési, és – a vádlott kifejezett tiltó rendelkezése hiányában – rendkívüli perorvoslati joga van a vádlott javára. Sőt más személyek is élhetnek a terhelt javára vagy terhére perorvoslati jogukkal (terhelt törvényes képviselője, nagykorú hozzátartozója, egyéb érdekelt stb.). Miközben tehát az ügyész a vádlott javára és terhére is benyújthat perorvoslatot, addig a többi jogosult ezt a jogát csak egy irányban (vagy a vádlott javára – pl. vádlott, védő, vagy annak terhére – pl. magánvádló, pótmagánvádló) érvényesítheti.

A reformatio in peius tilalmának nincs jelentősége a vádlott terhére benyújtott perorvoslat esetében, bár SEUFFERT szerint az elsőfokú ítélet tekintetében a „helyesség vétele” („Präsumption der Richtigkeit”) érvényesül. Állami közvádló szervként az ügyész mindkét irányban felléphet, miközben a magánvádló és a pótmagánvádló csak a vádlott terhére nyújthat be perorvoslatot. A súlyosítási tilalom lehetővé kívánja tenni a vádlottnak, hogy az általa súlyosnak és jogtalannak talált ítélet ellen a számára rendelkezésre álló perorvoslatokkal élhessen úgy, hogy ne legyen meg annak a rizikója, hogy a perorvoslatot anélkül, hogy az ítéletet megalapozatlanság miatt hatályon kívül helyeznék, a terhére megváltoztatnák. A döntésre jogosult bíróság alapján véve mindig kötve van a reformatio in peius tilalmához, ha az ugyanazon tetről való újbóli döntésre abból az okból kerül sor, hogy a vádlott vagy javára az ügyész (illetve egy másik jogorvoslatra jogosult) perorvoslattal él az ítélet ellen. A súlyosítási tilalom feladata, hogy megőrizze a döntési szabadságot: az ítéletet tudomásul is lehet venni, de a hátrányos megváltoztatás rizikója nélkül perorvoslattal is lehet élni. Az új ítéletnek azonban a megtámadott ítélettel összehasonlítva sem a bűnösség kimondása, sem a jogkövetkezmény vonatkozásában nem kell azonosnak lennie.

A felhasználás területére és a súlyosítási tilalom mértékére nézve jelentős a vádlott döntési szabadsága. A súlyosítási tilalom ebből a szempontból GRETHLEIN megfogalmazása szerint „eljárási védőjog”, amelynek ellensúlyoznia kell a perorvoslat benyújtását gátló tényezőket. A vádlott a súlyosítási tilalom hiányában pszichológiai kényszerszituációban (KRETSCHMANN) lenne, amelyben neki kellene eldöntenie, hogy az ítéletet elfogadja (az ott kiszabott szankcióval együtt), vagy az általa benyújtott perorvoslat esetén attól kellene félnie, hogy abból hátránya származhat. A reformatio in peius tilalma kiutat mutathat a vádlottnak ebből a dilemmából, amely alapján joggal bízhat abban, hogy a perorvoslat benyújtása nem érinti hátrányosan a helyzetét.

### 3.2. A súlyosítási tilalom és az alapelvek

A súlyosítási tilalom a büntetőeljárás számos alapelvéből következő követelmény. Ezen elvek közül is különös szerepet kap a favor defensionis, amely gyűjtőfogalom: a védelemnek több, az eljárásban érvényesülő kedvezményét jelölik vele. A törvényhozó kifejezetten nem fogadta el az egyenjogú „ügyfelek” minősítést a vád és a védelem tekintetében, sőt GERBER szerint kifejezetten kockázatos a büntetőeljárásban „felekről” beszélni. A gyakorlat is azt mutatja, hogy a terhelt „halmozottan hátrányos helyzetű” (TREMME). Éppen ezért a Be. számos részletrendelkezésével igyekszik ezt a hátrányt némileg ellensúlyozni, enyhíteni (FENYVESI-HERKE-TREMME). A súlyosítási tilalom is a favor defensionis esetek közé tartozik, ezáltal a védelem elvéhez is szorosan kötődik.

A védelem elvének a súlyosítási tilalommal való összefüggéseire mutatott rá NAGY L. is, amikor kifejtette, hogy a terhelt javára bejelentett fellebbezés alkalmat ad a bíróságnak arra, hogy a védelem esetleg megsértett jogait megvédje, de nem szabad, hogy a súlyosítástól való félelem szűkítse ennek a védelmi jogosultságnak az érvényesülését.

A reformatio in peius tilalma emellett visszavezethető a legalitás-opportunitás elvére (az anyagi igazsággal is összefüggésben), a vádelvre (a kontradiktórium elvére) és a jogorvoslati jogosultság elvére is (nem is beszélve a manapság oly divatos egyéb elvekre, úgymint jogállamiság elve, tisztességes eljárás követelménye stb.). Emellett más eljárásjogi alapkövetelményeket is érint, mint pl. a teljes revízió elvének kivételét jelentő részjogerőt, hiszen az egymással anyagi halmazatban lévő bűncselekmények közül csak az egyiknek a terhelt terhére történő megtámadásával a felmentő (megszüntető) rendelkezés (rész)jogerőre emelkedik, ezáltal e bűncselekmények tekintetében beáll a súlyosítás tilalma. A részjogerővel

kapcsolatosan CSÉKA a reformatio in peius tilalmának és a ne bis in idem elvének az összefüggéseire mutatott rá.

Az, hogy a súlyosítás lehetőségét a vádló erre irányuló fellebbezésének bejelentése teremti meg, azt jelzi, hogy a vádelv igen jelentős szerepet tölt (és töltött) be a jogintézmény kialakulásánál. A vádelv megjelenése előtt ugyanis súlyosítási tilalomról sem beszélhettünk. NAGY L. szerint a vádelv nemcsak azt jelenti, hogy a bíróság annak a személynek a büntetőjogi felelősségéről dönthet és csak azzal a bűncselekménnyel kapcsolatosan, aki ellen és ami miatt az ügyész vádat emelt, hanem azt is, hogy az elsőfokú határozatban megnyugvó vádló akarata ellenére a másodfokú bíróság nem változtathatja meg az elsőfokú ítéletet a vádlott hátrányára.

### 3.3. A súlyosítási tilalom és az anyagi jogi reformáció

A súlyosítási tilalom tartalmilag nem más, mint a reformáció korlátja. Az anyagi jogi reformáció sokszor összekapcsolódik a ténybeli reformációval (pl. megállapítják, hogy a terhelt nemcsak elvette az idegen dolgot, hanem az elvételkor erőszakot is alkalmazott, ezért a bűncselekmény minősítése nem lopás, hanem rablás), de ténybelileg megalapozott elsőfokú ítéletet is követhet anyagi jogi reformáció. Ennek az anyagi jogi reformációnak MOLNÁR I. szerint három feltétele van:

- joghatályos fellebbezést jelentettek be;
- az elsőfokú bíróság megsértette az anyagi jog szabályait;
- az ítéletet nem kell hatályon kívül helyezni (pl. eljárási szabálysértés vagy megalapozatlanság miatt).

Az anyagi jogi reformációnak két jelentős korlátja lehet. Az egyik a részjogerő, a másik maga a súlyosítási tilalom. Ezek határozzák meg a reformatio in iure terjedelmét. Hasonló korlátot jelentett már a korábbi büntetőeljárás kódexekben is a jelentéktelen módosítás tilalma, valamint a polgári jogi igénynél a rendelkezési jog érvényesülése. Időlegesen korlátozza az anyagi jogi változtatást az eljárás felfüggesztése, amely csak akkor válik végleges korláttá, ha az ügy közben elévül. Anyagi jogi hiba miatt nem kerülhet sor kasszációra, csak reformációra (ha a másodfokú bíróság a hibát kiküszöböli), vagy helybenhagyásra (ha hibát nem kell vagy – pl. éppen a reformatio in peius tilalma miatt – nem lehet kiküszöbölni).

A súlyosítási tilalom az áttekintett korábbi szabályozások szerint is alapvetően két anyagi jogi reformációt tiltott: az elsőfokú bíróság által felmentett (eljárás megszüntetése alatt álló) vádlott bűnösségének megállapítását, illetőleg az elsőfokú bíróság által elítélt vádlottal szemben a szankció súlyosítását. Előbbi három elemből áll (a cselekmény bűncselekmény; azt a terhelt követte el; a terhelt bűnös és büntethető), ezért a bűnösség megállapítására irányuló fellebbezésen nemcsak kifejezetten a felmentett vádlott bűnösségének megállapítását indítványozó nyilatkozatot kellett érteni, hanem bármilyen, a bűnösség itt említett tárgyát képező elemre vonatkozó fellebbezést is. MOLNÁR I. szerint tehát, ha pl. az ügyész azért fellebbezett, mert szerinte nem állt fenn az elsőfokú bíróság által megállapított büntethetőséget kizáró ok (pl. jogos védelem), akkor ezt már önmagában a bűnösség megállapítására irányuló fellebbezésnek kellett tekinteni (hiszen magában hordozta azt az indítványt, hogy ha nem áll fenn büntethetőséget kizáró ok, akkor a felmentett vádlott bűnösségét kell megállapítani). A bűnösség megállapításának azonban önmagában nincs nagy jelentősége, ha nem kapcsolódik hozzá valamilyen büntetőjogi szankció. Itt is jelentőséget kap tehát a tettazonosság kérdése: ha nem merítették ki a vádat elsőfokon, akkor lehet

másodfokon további bűnösséget megállapítani, míg ha kimerítették, akkor nem lehet (TREMME).

A súlyosítási tilalom a jogfejlődésben igen fontos garanciális jogelvvé vált. Érvényesülésének csak a törvény határozott meg korlátokat. Ahogyan RÁCZ fogalmazott: áttörése még olyan nyilvánvaló anyagi jogszabálysértés esetén is kizárt volt, mint pl. az az eset, amikor az elsőfokú bíróság a törvényi minimum alatt szabta ki a szabadságvesztés tartamát. A reformatio in peius tilalma által bekövetkezett ilyen jogsértések csak rendkívüli perorvoslatok keretében voltak orvosolhatók és többnyire csak szűk határidőn belül. Ez ugyan áttörte az anyagi igazság elvét, ugyanakkor ez felelt meg a többi eljárásjogi és alkotmányos elvnek. S noha felmerülhet, hogy a súlyosítási tilalomnak nemcsak a perorvoslati eljárásban, hanem az egész büntetőeljáráson keresztülhúzódnó jogelvként kellene funkcionálni (FENYVESI-HERKE-TREMME), ennek kimondására sem a külföldi, sem a hazai jogalkotásban nem került eddig sor.

### 3.4. A súlyosítási tilalom és a hazai joggyakorlat

A hatályos jogi szabályozással összefüggő bírói joggyakorlat elemzése után megállapíthatjuk, hogy az eseti döntések az alábbi kérdésköröket érintették:

a) Mi minősül a terhelt terhére bejelentett fellebbezésnek?

- valamely bűncselekmény jogi minősítése nem kizárólag a bűncselekménynek a Btk. Különös Részében foglaltak szerinti megjelölését, az alapeset, a minősített eset, illetőleg a privilegiált eset meghatározását jelenti, hanem e körbe tartozik az elkövetési alakzat, valamint a bűncselekmény befejezettségi stádiumának megállapítása is, ezért az évégett bejelentett fellebbezés a terhelt terhére bejelentettnek minősül;
- az intézkedés (pl. vagyonekobzás, pártfogó felügyelet) elrendelése érdekében bejelentett ügyészi fellebbezés nem oldja fel a súlyosítási tilalmat;
- a súlyosítás lehetőségén nem változtat, ha az ügyész (a fenntartott súlyosításra irányuló fellebbezés keretei között) megalapozatlanság okából az ítélet hatályon kívül helyezését indítványozza (kivéve, ha kifejezetten visszavonja a terhelt terhére bejelentett fellebbezést);
- ha az ügyész a részbeni felmentés miatt fellebbez, akkor nem áll be a súlyosítási tilalom, amennyiben a fellebbviteli bíróság e bűncselekmény miatt megállapítja a vádlott bűnösségét;
- ha a tárgyaláson jelen nem levő ügyész a részére a rendelkező rész kézbesítése útján közölt határozattal kapcsolatban úgy nyilatkozik, hogy ellene „fellebbezést jelent be”, és a perorvoslatának indokolását az indokolt ítélet kézbesítése után fogja elkészíteni, ez a nyilatkozata nem tekinthető a vádlott terhére bejelentett, és a súlyosítási tilalmat feloldó fellebbezésnek, annak ellenére sem, hogy a fellebbezésre nyitva álló határidő lejártá után a bírósághoz érkezett indokolásában a fellebbezést a vádlott terhére tartja fenn;
- a terhelt terhére bejelentett ügyészi fellebbezés ellenére beáll a súlyosítási tilalom, ha a másodfokon eljáró főügyész átiratában (fellebbezés indokolásában) a fellebbezést már csak olyan indítványra tartja fenn, amely nem oldja fel a súlyosítási tilalmat (pl. a szabadságvesztés végrehajtási fokozatának súlyosítása végett);
- az egy (vagy több közül nem mindegyik) kategóriájú közúti járművek vezetésétől eltiltás helyett a közúti járművezetéstől való általános (minden vagy több kategóriára kiterjedő) eltiltás kiszabását célzó ügyészi fellebbezés a terhelt terhére bejelentett perorvoslat, ugyanakkor az „A” kategóriás eltiltás helyett csak a segédmotoros kerékpár vezetésétől

eltiltás tekintetében benyújtott (fenntartott) fellebbezés esetén a büntetésnek a másodfokú eljárásban való súlyosítására nem kerülhet sor (a kategóriák között nincs súlyossági fokozat);

- a szankciók megállapításán/súlyosításán kívül eső, de ezekhez kapcsolódó fellebbezések soha nem minősülhetnek a terhelt terhére bejelentettnek (előzetes mentesítés, szabálysértési bírság beszámításának mellőzése végett bejelentett fellebbezés stb.);
- a védelmi fellebbezés soha nem oldhatja fel a súlyosítási tilalmat, mégha a bejelentett fellebbezés látszólag a terhelt terhére bejelentettnek tűnik is.

b) Mikor lehet a súlyosítási tilalom ellenére újabb bűnösséget megállapítani?

- az elsőfokú bíróság által megállapított cselekménynek más bűncselekményként (is) értékelése nem a bűnösség megállapításának, hanem a minősítés változtatásnak a fogalmi körébe tartozik, ezért azt a súlyosítási tilalom nem zárja ki;
- ha azonban az elsőfokú bíróság az elítélés mellett nem állapította meg a vádlott bűnösségét a vádirati tényállásban leírt tények alapján más bűncselekményben is (azaz nem merítette ki a vádat), ez utóbbi cselekményben a vádlott terhére bejelentett fellebbezés hiányában a másodfokú bíróság nem állapíthatja meg a vádlott bűnösségét;
- az ügyek egyesítésének elsőfokon való elmaradása esetén a másodfokú bíróság egyesítheti az ügyeket, azonban a súlyosítási tilalom beállta esetén ilyenkor kasszatórius határozatot kell hozni (és a megismételt eljárásban már nincs akadálya a súlyosításnak).

c) Mikor lehet a súlyosítási tilalom ellenére a terhelt számára hátrányosabb rendelkezéseket hozni?

- a mellékbüntetés mindenkor enyhébb szankciónak tekintendő a büntetéshez képest, akkor is, ha adott esetben a terheltre nézve az súlyosabb hátrányt jelent;
- súlyosítási tilalom esetén a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság által nem alkalmazott mellékbüntetést akkor sem alkalmazhat, ha a büntetés mértékét csökkenti, és akkor sem, ha az elsőfokon alkalmazott másik mellékbüntetést mellőzi;
- a súlyosítási tilalom nem zárja ki, hogy a másodfokú bíróság az előzetes mentesítést a terhelt terhére bejelentett ügyészi fellebbezés hiányában mellőzze;
- elsőfokon nem alkalmazott intézkedés másodfokon, büntetés melletti alkalmazását a súlyosítási tilalom nem zárja ki;
- nem sérti a súlyosítási tilalmat a feltételes szabadságra bocsátással kapcsolatos rendelkezésnek a súlyosítási tilalom ellenére a terhelt terhére való megváltoztatása;
- a súlyosítási tilalom nem akadályozza meg szabadságvesztés végrehajtási fokozatának a vádlott terhére történő megváltoztatását;
- a polgári jogi igény a súlyosítási tilalom beállta ellenére még akkor is elbírálható, ha az elsőfokú bíróság a polgári jogi igény érvényesítését egyéb törvényes útra utasította és ezen rendelkezés ellen senki sem fellebbezett.

d) A megismételt eljárásban érvényesülő súlyosítási tilalommal kapcsolatos joggyakorlat:

- számos eseti döntés pusztán azt a tényt rögzíti, hogy a megismételt eljárásban is érvényesül a súlyosítási tilalom, ha nem áll be valamelyik kivétel (pl. háromszoros nóvum);
- az alapügy másodfokú eljárásában felmerült új bizonyíték alapján megállapított új tény is feloldja a súlyosítási tilalmat a megismételt eljárásban;

- új bizonyítéknak minősül a tartás elmulasztásának bűncselekménye esetén az is, hogy a terhelt az elsőfokú ítélet óta továbbra sem teljesíti tartási kötelezettségét, ezért ilyen esetben a megismételt eljárásban a súlyosítási tilalom nem érvényesül.

e) A különeljárásokkal, a rendkívüli perorvoslatokkal és a különleges eljárásokkal kapcsolatos eseti döntések elsősorban a törvény szövegének konkretizálását végzik:

- nem ütközik a súlyosítási tilalomba, ha a tárgyalás mellőzésével kiszabott büntetés helyett a bíróság a tárgyalás alapján hozott ítéletben súlyosabb büntetést szab ki olyan új tények megállapítására tekintettel, amelyek folytán jelentős mértékben súlyosabb büntetést kell kiszabni;
- ha azonban a tárgyalás mellőzésével hozott végzéssel kapcsolatban a terhelt tárgyalás tartását kéri, és a tárgyalás során nem merül fel új bizonyíték, amelynek folytán olyan újabb tényt állapít meg a bíróság, amely jelentős mértékben súlyosabb büntetés kiszabását indokolja, a büntetés súlyosításának nincs helye;
- tárgyalás tartási kérelem alapján lefolytatott másodfokú eljárásban már súlyosítható az ítélet attól függetlenül, hogy ki kérte a tárgyalás tartását, ha az ennek alapján tárgyaláson hozott elsőfokú ítélet ellen bejelentik a terhelt terhére a fellebbezést;
- közügyektől eltiltás helyett lefokozás alkalmazását a súlyosítási tilalom nem akadályozza, mivel ebben az esetben nem új mellékbüntetés kiszabásáról van szó, hanem csupán arról, hogy a másodfokon eljáró bíróság a közügyektől eltiltás helyett az abban foglalt joghátrányok egyikét alkalmazza, tehát enyhíti a büntetést;
- az abszolút eljárási szabálysértést sérelmező felülvizsgálati indítvány alapján történt hatályon kívül helyezés esetén a megismételt eljárásban a súlyosítási tilalom érvényesül;
- a különleges eljárások (pl. utólagos összbüntetésbe foglalás) során több esetben sem érvényesül az alapügyben beállt súlyosítási tilalom;
- ugyanakkor a különleges eljárásokban nem élnek a súlyosítási tilalomnak a megismételt eljárásban érvényesülő kivételei.

A súlyosítási tilalom megszegésének következményéről sok vita volt az 1998. évi XIX. törvény hatályba lépése előtt, mivel az 1973. évi I. törvény nem tekintette felülvizsgálati oknak a súlyosítási tilalom megszegését. A joggyakorlat – helyesen – ekkor még relatív eljárási szabálysértésként kezelte a súlyosítási tilalom megszegését (vö. pl. EBH 2000. 189. sz. eseti döntés II. pont). A hatályos Be. 2003. július 1-i hatályba lépésével azonban immáron a súlyosítási tilalom megszegése is (helyeselhetően) abszolút eljárási szabálysértés.

### 3.5. A súlyosítási tilalom és a jogállamiság elve

Ami a jogállami eljárást illeti, ez a kulcsfogalom KORINEK szerint lényegében a német jogirodalomban került előtérbe. A kétszeres büntetés tilalma és a méltányosság parancsa a súlyosítási tilalom jogállami alapja. Ugyanakkor a súlyosítási tilalom a jogállamnak nem egy kényszerű következménye, hanem csak egy jogi szívésség.

Sokszor hangoztatott ellenérv a súlyosítási tilalommal szemben, hogy egyes államokban (Svájc egyes tartományai, Nagy-Britannia) ismeretlen ez a jogintézmény, és mégsem fér semmi kétség ezen államok jogállamiságához. Ez azonban nem lehet meggyőző érv a jogállamiságból történő meghatározással szemben. Egyedül más országok jogi rendjére történő utalás nem szolgáltat okot arra, hogy megtagadjuk a reformatio in peius tilalmának mint büntető eljárási jogi intézménynek a jogállami alapját. Ennek az érvek a hiányzó meggyőzőerejére mutat rá HAUSER, amikor azt mondja, hogy ezen az alapon Luzern

tartomány büntetőeljárási törvénye sem jogállami, mivel azt a rendelkezést tartalmazza, hogy a vádlottat nem illeti meg a vallomástételi szabadság a kihallgatása során. Mégsem állítható pusztán egy részletrendelkezés hiánya miatt, hogy egy állam büntető eljárásjoga nem jogállami, noha a hallgatás joga (*nemo tenetur se ipsum accusare/right to silence*) a büntetőeljárás alapvető fontosságú elveihez tartozik, és az emberi méltóság érvényesülését is kifejezi. A hallgatás jogának az elismerése a tisztességes eljárás szükséges eleme. S noha nemcsak Luzern tartománynak, hanem a legtöbb svájci tartománynak sincs megfelelő rendelkezése a terhelt ezirányú kioktatásról, Svájc mégis jogállam. Ez az okfejtés azt igazolja, hogy önmagában egy jogintézmény összehasonlítása alapján nem lehetséges a jogállami alapelvek meghatározása.

A jogállami alapelv a specifikus jogrend fejlődésében megtalálható elv, amely nem szilárd és örökre írásban rögzített. MEYER-GOßNER sok olyan pontot is megjelöl, amelyek a súlyosítási tilalom jelentését illetően az általános jogi alapelvek jelleget támasztják alá. Először is a súlyosítási tilalmat számos rendelkezés korlátozza, amelyek de lege lata megengedik a súlyosítást annak ellenére, hogy csak a vádlott javára nyújtottak be jogorvoslatot. A német jogban ilyen a pszichiátriai intézetben vagy elvonókúrára alkalmas intézményben való elhelyezés elrendelése, amelyre akkor is sor kerülhet, ha az elsőfokú ítélet nem határozott meg ilyen intézkedést, és az elsőfokú ítélet ellen a terhelt terhére nem jelentettek be fellebbezést. Mindkét intézkedést tehát a jogorvoslati eljárásban utólag is, vagy más büntetés vagy intézkedés helyett elrendelhetik. A súlyosítási tilalom ennek Németországban sem szab határt. Ez a szabályozás tehát kivétel a *reformatio in peius* tilalma alól. Magyarországon pedig a német jognál is tágabb teret enged a jogi szabályozás a *reformatio in peius* tilalma ellenére történő súlyosításnak, hiszen másodfokon a terhelt terhére történő fellebbezés hiányában is mód van számos, tartalmilag súlyosabb döntés meghozatalára. Ám pl. a rendkívüli perorvoslatok során már hazánkban is minden, a terhelt számára hátrányos módosítást tilt a törvény, ha a rendkívüli perorvoslatot a terhelt javára kezdeményezték.

### 3.6. Lemondási jog a súlyosítási tilalomról

A szakirodalomban felmerült a kérdés, hogy a terhelt lemondhat-e a súlyosítási tilalom által számára nyújtott védelemről, hiszen egyes esetekben ő maga is úgy élheti meg, hogy a súlyosítási tilalom akadályozza meg a számára szubjektíven kedvezőbb döntés meghozatalát (pl. ha számára kisebb jogkorlátozást jelent a felfüggesztett szabadságvesztés, mint a végrehajtandó pénzbüntetés). A lemondás megengedhetőségének kérdésében két véleménycsoport alakult ki: a vele egyetértők és az azt elutasítók. Az utóbbiak a hátrány meghatározásánál az általános objektív kiindulópontból kivételeket is megengednek, mint pl. a konkrét megfigyelés (FRISCH, SCHLÜCHTER); a vádlott kívánsága (GRETHLEIN), az esetre orientálódott szemléletmód (PAULUS). Általában azok, akik a lemondás jogát elutasítják, túlnyomórészt kimondják az intézkedések kicserélésének lehetőségét. Szerintük nincs szükség a lemondás jogi lehetőségére, mivel az érintett tényleges kívánságát már a súlyosítás megítélésének első szintjén figyelembe veszik. FRISCH a lemondás konstrukcióját csak kényszermegoldásnak tekinti. GRETHLEIN a jogvesztés mint dogmatikai alap gondolatából kiindulva tagadja a lemondás lehetőségét, mivel az állam büntetőjogi igénye a vádlott befolyásolásától független, ezáltal az állam nem is köthet megállapodást a terhelttel a törvény által megengedett mérték szerinti megbüntetésről.

Az objektivisták ezzel szemben kifejezetten ajánlják a lemondás lehetőségét, mivel a súlyosítási tilalom általános objektív megítéléséből indulnak ki, amely vagy egyáltalán nem, vagy csak korlátozott módon teszi lehetővé az intézkedések kicserélését. Így például a

lemondás jogát a súlyosítási tilalom büntető eljárásjogi előírásainak szempontját védelmező előírásként hangsúlyozza GERHARDT, azaz megengedi a vádlottnak, hogy lemondjon az egyébként őt védő jogról.

Álláspontunk szerint a jogállamilag levezethető reformatio in peius tilalmáról a vádlott nem mondhat le. Az államnak a súlyosítási tilalom meghatározott határokat állít a szankció mértékét illetően. Ezeket a határokat eltolni nem lehet, és nem is szabad a vádlott szubjektív választása alapján sem. A jogbiztonságnak, valamint a másodfokú eljárás előreláthatósága követelményének mindenkor érvényesülnie kell. Ha a súlyosítási tilalom hatásáról való lemondást megengednék, meg kellene állapítani annak határait is.

### 3.7. A súlyosítási tilalom és a büntetéskiszabási tényezők

A 2007. november 14-től életbe lépett, a büntetéskiszabás során értékelhető tényezőkről szóló 56/2007. sz. BK vélemény általános bevezető része rögzíti, hogy a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiuma az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R (92) 17. számú, a büntetéskiszabás egyöntetűségéről szóló Ajánlásából, valamint a több évtizedes bírói gyakorlatból indult ki. Az említett Ajánlás Függeléke 11 pontban sorolja fel az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának a büntetéskiszabással kapcsolatos álláspontját, ebből kettő érinti közvetlenül is a súlyosító és enyhítő körülmények kérdését. A büntetések rendszerével foglalkozó 2. rész 3. pontja rögzíti, hogy a tagállamok „Büntetéskiszabási tájékoztatóinak” kell közölni azt a tartományt, amelyen belül kell egy bűncselekmény különböző (enyhítő vagy súlyosító körülmények lététől vagy hiányától függő) változataira kiszabandó büntetésnek lennie, de meghagyják a bíróságnak az ettől való eltérés lehetőségét. Az ún. „Kiindulópontoknak” pedig azt kell közölni, hogy egy bűncselekmény különféle változataira mi az általában kiszabandó büntetés, amelytől azonban a bíróság a súlyosító vagy enyhítő körülmények hatására akár felfelé, akár lefelé eltérhet.

Az Ajánlás Függelékének 3. része pedig kifejezetten a súlyosító és enyhítő körülményekkel foglalkozik. Eszerint a büntetés súlyosítása vagy enyhítése terén számításba jöhető tényezőknek kapcsolódni kell a büntetéskiszabás kinyilvánított vezérlő megfontolásaihoz. Az Ajánlás nem teszi kötelezővé, hogy a fontosabb súlyosító és enyhítő tényezőket a tagállamok törvényben rögzítsék, sőt kifejezetten lehetővé teszi, hogy azokat a joggyakorlatban tisztázzák. Ha a bíróság egy olyan tényről kíván súlyosító körülményként figyelembe venni (a tettazonosság keretei között), amely a bűncselekményeknek nem fogalmi eleme, ezt csak akkor teheti, ha ésszerű kétséget kizáró módon bizonyították. Ugyanígy a favor defensionis elve érvényesül az Ajánlásnak annál a rendelkezésénél, miszerint mielőtt a bíróság elvet valamely javasolt enyhítő tényezőt, a terheltnek lehetőséget kell adnia a vitatott tény bizonyítására, és meg kell győződnie arról, hogy az nem létezik.

A büntetés kiszabása minden esetben a bíróság feladata, amely összetett értékelő tevékenységet igényel. A Kommentár szerint ezen értékelő tevékenység során nyilvánvalóan jelentőséghez jut a bíró személyisége, de a büntetés kiszabási gyakorlat egységessége és következetessége fontos követelmény, társadalmi érdek. Ez a feladat rendkívüli alaposágot és felelősségtudatot kíván meg a bíróságtól, hiszen a büntetéskiszabás önmagában felülvizsgálat tárgyát nem képezheti, így az sem, hogy a bíróság a büntetéskiszabás során a Btk. 37. és 83. §-ának előírásait, a súlyosító és enyhítő körülményeket, illetve a Véleményt miként veszi figyelembe.

A Btk. 83. §-a ennek érdekében meghatározza a büntetéskiszabás elveit. Ennek alapján a büntetéskiszabás során az alábbiakra kell tekintettel lenni:



- a büntetés célja: ideértve a társadalom védelmét, a speciál- és generálpreventív szempontokat (BALOGH-KÓHALMI, FÖLDVÁRI);
- a törvényben meghatározott keretek: a szóba jöhető büntetés mértékének az alsó és felső határa mellett ez jelenti a Btk. Általános részének valamennyi olyan szabályát is, amelyek lehetőséget nyújtanak arra, hogy a bíróságok a tételkeret alsó határánál alacsonyabb vagy felső határánál magasabb tartamú büntetést szabjanak ki (Kommentár);
- a bűncselekmény társadalomra veszélyessége: vö. „tettarányos büntetés” (TÓTH M.);
- az elkövető (a terhelt) társadalomra veszélyessége: a bűnelkövető azonban nem általában, hanem a konkrét bűncselekmény elkövetése folytán veszélyes a társadalomra (NAGY F.);
- a bűnösség foka: szándékosság vagy gondatlanság (KIS), illetőleg ezek foka, ami NAGY F. szerint részben konkurál az elkövető társadalomra veszélyességével. Mivel azonban a bűnösség nem azonos a személyi társadalomra veszélyességgel, mert – GYÖRGYI szerint – a konkrét cselekményhez fűződő pszichés viszonyt jelenti, ezért szükséges és indokolt a törvény által alkalmazott különválasztás;
- az egyéb súlyosító és enyhítő körülmények.

A súlyosító és enyhítő körülmények előtti „egyéb” szó használata jelzi, hogy a törvényhozó a bűncselekmény és az elkövető társadalomra veszélyességét, valamint a bűnösség fokát is súlyosító illetve enyhítő körülménynek tekinti, azonban ezeket jelentőségük miatt kiemeli a többi, a büntetéskiszabásnál irányadó körülmény közül.

A súlyosító és enyhítő körülményeket – az előbb említett kiemelt körülmények kivételével – a korábbi büntető anyagi jogi kódexek sem nevesítették, és így van ez a hatályos Btk-nál is. Az exemplifikatív jellegű felsorolásra részben a szakirodalom, részben a Legfelsőbb Bíróság vállalkozott. A jelenlegi joggyakorlat számára irányadó Legfelsőbb Bírósági Vélemény egyrészt a jogirodalminál jóval egyszerűbb csoportosítást alkalmaz, amikor mindössze két szempont (alanyi vagy tárgyi körülmények) szerint vizsgálja a büntetés kiszabásánál irányadó súlyosító és enyhítő körülményeket, másrészt a törvényhozó által is kiemelt körülményeket (a bűncselekmény és az elkövető társadalomra veszélyességét, a bűnösség fokát) nem tartja kiemelendőnek, hanem azokat a két fő csoport keretein belül tárgyalja. Emellett számos, a jogirodalomban elfogadott körülmény értékelését mellőzi (HONIG, SCHOTT). Ilyennek tekinthető például

- a megtámadott társadalmi viszony közösségi értékelése;
- a társadalmi értékelés vizsgálata;
- a társadalom védelmére irányuló igény megszűnése (FÖLDVÁRI);
- a súlyosabb sérelem elmaradása;
- kényszer és fenyegetés hatására való elkövetés;
- az ismétlődő elkövetés (még ha nem is esik a törvényi egységbe);
- különböző elkövetői alakzatok egyidejű megvalósulása;
- a felfedezést megnehezítő elkövetés;
- a bűncselekmény elkövetésének helyével kapcsolatos körülmények;
- a bűncselekmény elkövetésének idejével kapcsolatos körülmények (meghatározott időpont; bizonyos időpontban fennforgó körülmények; egyéb időpontok és időtartamok) stb.

Az itt felsorolt súlyosító és enyhítő körülményeknek a büntetés kiszabása során történő értékelését természetesen a Vélemény sem zárja ki, hiszen az ott felsorolt tényezők is csak támpontot adnak az ítélező bírónak, amikor az egyedi ügyben meghozza az ítéletét. És ugyanezeket a körülményeket kell mérlegelnie a fellebbviteli bíróságnak is, amikor afelől dönt, hogy az elsőfokú bíróság helyesen mérlegelte-e a büntetés kiszabásánál irányadó

körülményeket, avagy esetleg a helyes értékelés mellett a szankciók enyhítésének, illetőleg – ha nem állt be a súlyosítási tilalom – azok súlyosításának lehet-e helye.

### 3.8. A súlyosítási tilalom a kriminálpolitikai koncepciók szorításában

A FINSZTER által a kriminálpolitikában megkülönböztetett három szint:

1. reagáló kriminálpolitika: a bűnüldöző és az igazságszolgáltatási szerveknek a bekövetkezett jogsértésekre adott válaszai;
2. tervező kriminálpolitika: a törvényhozásnak és a kormányszaknak a bűnözés prognózisaira épülő jogalkotási tervei, szervezetfejlesztési elképzelései, működési finanszírozása;
3. közbiztonsági stratégia: a politikai szféra, a civil társadalom és a gazdasági élet intézményei és cselekvési formái

közül a súlyosítási tilalom szempontjából az első szintnek van különös jelentősége. FINSZTER szerint ugyanis ide tartozik többek között a törvényesség szavatolása, az állami büntetőigény érvényesítésének differenciáltsága, az eljárások gyorsasága és a pertakarékosság. Márpedig ezek a tényezők döntően meghatározzák a súlyosítási tilalom érvényességi körét is.

BÁRD az 1993-ban megjelent Kriminálpolitikai koncepció alapján három kriminálpolitikai alapmodellt állított fel:

- Az egyik a korlátozó-beavatkozó modell, amely elsősorban a közösségi érdekeket képviseli, és az elítélt megváltoztatására, de legalábbis izolálására koncentrál (ún. szigorú konzervatív megközelítés).
- A második alapkoncepció (benevolens, liberális megközelítés) a segítő-támogató alternatíva, amely a személyi érdekeket helyezi az első helyre, és a közérdeket csak ezek mögé (nem az adott elítélt kezelése-izolálása a fontos, hanem a bűnalkalmak megelőzése, a generálprevenció). A közérdek fogalmának értelmezésekor figyelemmel kell lenni ÁDÁM megállapítására, miszerint az alkotmányos értékek az állammal és a polgárokkal szemben követelményeket és korlátokat is tartalmaznak, és mindenkor ügyelni kell arra, hogy ezek az értékek ne hogy „értéksemleres, formális kategória szintjére süllyedjenek”. SAJÓ egészen arra a megállapításra is eljut, hogy a közérdek-fogalom a magánérdek és a magánszféra elnyomására, megnyomorítására szolgál, és csak arra alkalmazzák, hogy egyes magánérdekeket másokhoz képest előnyhöz juttassanak.
- A harmadik modell pedig a jogállami vagy alkotmányos alternatíva, ami a törvények elsődlegességéből kiindulva választja ki a kriminalizálandó magatartásokat. A súlyosítási tilalom szempontjából nyilvánvalóan csak a második és a harmadik modellnek lehet jelentősége, hiszen az elítéltet eleve nem normális egyénnek tartó, vele szemben az erőteljes megtorlás eszközével fellépő kriminálpolitikai koncepcióval nem egyeztethető össze a másodfokú ítélezésnek a legalitás elvével szembenő korlátozása.

A XX. század utolsó két és a XXI. század első évtizedében LÉVAY szerint öt jelentős fordulat következett be a büntető jogalkotásban:

- Az 1980-1988. közötti ciklusban MÁRKI szerint a büntetőpolitika kezdett elszakadni a valóságtól, mert a pártállami erős állam eszménye nem volt képes kordában tartani a bűnözést. Mindenesetre a reszocializációs igény megjelenése is ehhez a korhoz köthető.
- Az 1989-1992. közötti időszakban jelent meg az alkotmányos büntetőjog, ugyanakkor MÁRKI szerint a büntetőpolitikát tekintve ez volt a „lovak közé vetett gyeplő kora”:

némiképp kiürültek a börtönök, de ez inkább a közkegyelemnek és a dekriminalizációnak volt köszönhető (GÖNCZÖL).

- Az 1993-as változás (1993. évi XVII. törvény) főbb jellemzője ugyan a liberalizáció volt, de néhány tekintetben a szigorítás és a további kriminalizáció is jellemezte. Ugyanakkor a büntető eljárásjogban erre az időszakra tehető a koncepcióváltás igényének megjelenése. A 2002/1994. (I. 17.) Korm. sz. határozat több pontban sorolta fel a megalkotandó új büntetőeljárás törvénnyel szemben támasztott követelményeket. BÓCZ ezek között említi a rendelkezési jog erőteljesebb kifejezését is, ami mindenképpen a súlyosítási tilalom létét (és körének esetleges bővítését) alátámasztó elv.
- Az 1998. évi LXXXVII. törvény radikálisan szakított a liberalizációval (bár meghagyta annak néhány elemét), amit az Alkotmánybíróság által kidolgozott arányosság követelményére alapoztak: szükség esetén akár a büntetőpolitikától megkövetelhető a büntetési tételek és feltételek szigorítása, ha az arányosság ezt kívánja (az alkotmányjogi teszthez ld. SZABÓ).
- A 2003. évi újabb fordulat (2003. évi II. törvény) pedig a liberalizáció felé fordult anélkül azonban, hogy minden szigorú kriminálpolitikai intézkedést megszüntetett (hatályon kívül helyezett) volna.

A súlyosítási tilalomra vonatkozó rendelkezéseket ugyanakkor egyik kriminálpolitikai koncepció-váltás sem érintette konkrétan, az azzal kapcsolatos módosítások elsősorban a korábbi legfelsőbb bírósági elvi döntési elveknek a törvénybe iktatásában merültek ki, de érdemi változást nem jelentettek. Ennek egyik oka az a büntető eljárásjogi jogalkotással szemben FINSZTER által jogosan megfogalmazott kritikában rejlik, miszerint a kodifikáció indokolatlanul sürgette az új törvény mielőbbi hatályba lépését ahelyett, hogy gondos hatásvizsgálatot és állapotanalízist végzett volna el.

A legalitás és opportunitás közti vitában egyik oldal mellett felállított érvek sem olyan mértékben kizárólagosan elfogadhatóak, hogy a büntető-joggyakorlatban a két véglet között egy pontosan meghatározott helyzet megítélésekor egyiket teljesen ki lehessen zárni. A legalitás és opportunitás közti fejlődés az ellenérvek sokaságának jogpolitikai mérlegelését igényli, különösen akkor, ha a jogbiztonság és egyedi eset törvényessége közti jogállami egyensúlyról van szó. Ez a megállapítás elsősorban arra érvényes, hogy milyen módon lehet a kriminálpolitikai célkitűzéseket a legjobban megvalósítani. A pergazdaságossági érdekek a legalitás elvének lehető legmesszemenőbb lazítása mellett szólnak ugyan, de felmerül az a probléma, hogy a jogalkalmazás mennyire képes tárgyyszerű, egyediesítő szemléletet tanúsítani az ügy megítélése során, hiszen könnyen csorbulhat az egységes bűnüldözés követelménye. Ez bizonyos szempontból a súlyosítási tilalom beállása esetén is sérülhet, hiszen az elsőfokú bíróság mellett működő ügyész (terhelt terhére bejelentett) fellebbezésének elmaradása azt eredményezheti, hogy a vádlottat a másodfokú bíróság olyan büntetésre kell, hogy ítélje, amelynél hasonló esetben jóval súlyosabbat szokott alkalmazni.

Hivatalosan is el kell ismerni a tényt, hogy a legalitás elvének a korlátozása bizonyos fókig elkerülhetetlen. Ez pedig a jogalkotót arra szorítja, hogy alternatív megoldásokkal (jobb anyagi és személyi állomány biztosításával, dekriminalizáló intézkedésekkel) e fejlődés ellen hasson mindenütt, ahol lehetséges. Még inkább érvényes ez akkor, ha a legalitás és opportunitás elve közül utóbbi (a legalitás elvének gazdaságossági okokból való szükségszerű gyengülése miatt) egyre inkább elsődlegessé válik.

Nem tudunk tehát pontos határokat megszabni, hogy hol kezdődik a „jogállam-ellenesség” területe, a megoldást (a magától értetődő esetektől eltekintve) a törvényhozás és a jogalkalmazás szerveinek jogpolitikai döntésére kell bízunk. Ez a körülmény azonban a legalitás és opportunitás elve közti ellentétnek nem egy különlegességét jeleníti meg, hanem

egy ritka jelenséget, ami a jogállami érvelés általános gyenge pontját jellemzi. Nem mondhatunk le ugyanakkor a legalitás és opportunitás elve közti viszony megfelelő kialakításáról.

Éppen ezért is szükségesnek tartjuk a súlyosítási tilalom jogintézményének fenntartását azzal, hogy a kritikai észrevételeket elfogadva jobban meg kellene felelni a jogállami megfontolásoknak, nehogy a súlyosítási tilalom is – ERDEI-nek egy másik jogintézmény kapcsán tett hasonlatával élve – csak egy olyan mézesmadzag legyen, amelyen igen kevés a méz.

## 4. A monográfia témakörében megjelent publikációk

### 4.1. Megjelent könyvek, könyvrészletek

#### 4.1.1. Idegen nyelven

1. Einführung in das ungarische Strafverfahrensrecht. (Társszerzők: Hautzinger Zoltán, Mészáros Bence, Nagy Mariann). Schenk Verlag, Passau, 2008. különösen 129-132. o.
2. The Hungarian Criminal Procedure Law. (Társszerző: Hautzinger Zoltán). Pécs, 2006. különösen 77-79. o.

#### 4.1.2. Magyar nyelven

1. A német és az angol büntetőeljárás alapintézményei. PTE ÁJK Pécs, 2011. különösen 98. o.
2. Büntető eljárásjogi alapkérdések. (Társszerző: Hautzinger Zoltán). AndAnn Kiadó, Pécs, 2011. különösen 122-125. o.
3. Súlyosítási tilalom a büntetőeljárásban. PTE ÁJK Pécs, 2010. 285 p.
4. Büntető eljárásjog. Jogi szakvizsga segédkönyvek. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2001. különösen 152-155. o.; Második, átdolgozott kiadás: 2003.; Harmadik, átdolgozott kiadás: 2007. különösen 270-274. o.; Negyedik, átdolgozott kiadás: 2010. különösen 288-293. o.
5. A magyar büntető eljárásjog alapvonásai. (Társszerző: Hautzinger Zoltán). Pécs, 2007.; Második, átdolgozott kiadás: 2009. különösen 109-112. o.
6. Megállapodások a büntetőperben. Pécs, 2008. különösen 14. és azt köv., 120. és azt köv. oldalak.
7. Új magyar büntetőeljárás. (Társszerzők: Fenyvesi Csaba, Tremmel Flórián) Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2004. különösen 529-534. o.
8. Új magyar büntetőeljárás dióhéjban. (Társszerző: Hautzinger Zoltán). Pécs, 2003. különösen 94-96. o.
9. Büntető eljárásjogi alapismeretek. Pécs, 1998. különösen 91-93. o.

### 4.2. Megjelent tanulmányok

#### 4.2.1. Idegen nyelven

1. Das Verschlechterungsverbot im ungarischen Strafverfahren. (Társszerző: Bebesi Dóra) In: Motica, Radu I. – Bercea, Lucian – Pașca, Viorel (szerk.): Conferința internațională bienală, Timișoara, 2011. Universul Juridic, București, 2011. 365-370. o.

2. The basic questions of the prohibition of reformatio in peius. In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor (szerk.): Pleadings. Celebration volume of professor Tremmel Flórián's 70<sup>th</sup> birthday. PTE ÁJK, Pécs, 2011. 103-112. o.
3. Overview of the prohibition of reformatio in peius in the Hungarian Criminal Procedure. (Társszerző: Tóth Csenge Diána). In: Challenges of the Knowledge Society. Bukarest, April 15-16, 2011, 5<sup>th</sup> Edition. Pro Universitaria, Bukarest, 2011. 3-12. o.
4. The prohibition of reformatio in peius in the Hungarian jurisprudence. Lex et Scientia, Bukarest, 2010/1. 100-111. o.

#### 4.2.2. Magyar nyelven

1. A súlyosítási tilalom elméleti és gyakorlati kérdései. Jura 2011/1. 35-49. o.
2. A büntetéskiszabási gyakorlat várható alakulása a jogalkotási változások tükrében. In: Benisné Györffy Ilona (szerk.): Huszonkilencedik Jogász Vándorgyűlés. Pécs, 2010. november 11-13. Budapest, 2011. 49-72. o.
3. Az ügyészi fellebbezések statisztikai elemzése a súlyosítási tilalom tükrében. Ügyészek Lapja, 2010/5. 5-12. o.
4. Súlyosítási tilalom dogmatikai megközelítésben. In: Németh Zsolt – Pallagi Anikó (szerk.): Rendészettudományok a közbiztonságért. Tanulmányok a 60 éves Blaskó Béla tiszteletére. Budapest, 2010. 90-96. o.
5. A súlyosítási tilalom szerepe az igazságos ítélkezésben. In: Erdei Árpád (szerk.): A büntető ítélet igazságtartalma. Budapest, 2010. 89-105. o.
6. Súlyosítási tilalom a nyomozási szakban? Rendészeti Szemle 2010/3. 37-64. o.
7. Súlyosítási tilalom a megelőzés és az igazságszolgáltatás tehermentesítése tükrében. Magyar Jog 2010/3. 133-143. o.
8. Súlyosítási tilalom a harmadfokú eljárásban. Miskolci Jogi Szemle, 2009/2. 56-74. o.
9. Súlyosítási tilalom a külön eljárásokban. Jogelméleti Szemle, 2009/4. Internetes elérhetősége: <http://jesz.ajk.elte.hu>
10. A súlyosítási tilalom empirikus megközelítésben. Bűnügyi Szemle, 2009/2. 51-74. o.

#### 4.3. Megjelenésre elfogadott publikációk

1. The Theoretical and Practical Questions of the Prohibition of Reformatio in Peius in Hungary. (Társszerző: Tóth Csenge Diána). Vilnius, 2011.
2. A súlyosító és enyhítő körülmények. Jogtudományi Közlöny, 2011.
3. A súlyosítási tilalom fogalma történeti megközelítésben. Jogtörténeti Szemle, 2011.